

ՀՏԴ 303.01

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

**ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԸՆԴԴԵՄ ԿԱՆԱՆՑ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԸՍՏ ՀԽՍՀ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ (1960-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐ)
Ժամհարյան Գ. Ա.**

Հոդվածն անդրադառնում է 1960-ական թվականների խորհրդահայ իրականության դեռևս չուսումնասիրված կողմերից մեկին՝ կանանց նկատմամբ իրագործված ընտանեկան բռնություններին: ՀԽՍՀ ժողովրդական դատարանի մեղադրական նյութերի միջոցով փորձ է արվում բացահայտել այս երևույթների հիմնական առանձնահատկությունները և պատճառները:

Բանալի բառեր. կանանց իրավունքներ, ընտանեկան բռնություններ, ավանդական մտածողություն, խանդ, առօրեականություն, հայրիշխանական կենցաղ

Նախաբան: Ընտանեկան բռնությունների հիմնախնդիրը եղել և մնում է ընտանեկան հոգեբանության, սոցիոլոգիայի և այլ գիտությունների ուշադրության կենտրոնում: Հայ պատմագիտության մեջ այս խնդիրը նախկինում արծարծված չի եղել, սակայն Խորհրդային Հայաստանի առօրեականության պատմության նկատմամբ ներկայումս աճող հետաքրքրության համատեքստում այս հիմնախնդրի հետազոտության կարևորությունն անժխտելի է: Ընտանեկան բռնությունների պրակտիկան, դատելով փաստական նյութից, տարածված էր 1960-ական թվականների Հայաստանում: Բնական է, որ սրա մասին լռում էին իշխանությունները, լռում էր ժամանակի մամուլը, այս հիմնախնդիրը լռության էր մատնված նաև պետական-կուսակցական մարմինների տարաբնույթ հաշվետվություններում և զեկուցագրերում: Լավագույն դեպքում ընտանեկան բռնությունները դիտարկվում էին քրեական հանցանքների համապատկերում՝ անտեսելով սրանք ծնող առանձնահատուկ սոցիալ-հոգեբանական

պատճառները: Այդ պատճառների ուսումնասիրությանը նվիրված է ներկայացվող հոդվածը, որում փորձել ենք ընտանեկան բնությունները դիտարկել որպես 1960-ականների խորհրդահայ իրականության սոցիալական ֆենոմեն: Որպես հետազոտական նյութ են ծառայել հիմնականում Խորհրդային Հայաստանի ժողովրդական դատարանի մեղադրական նյութերը, որոնցում ուշագրավ մանրամասներ կան բնությունների դրդապատճառների և դրանց վերաբերող հանրային ընկալումների վերաբերյալ:

Անդրադարձել ենք նաև ընտանիքին վերաբերող հարցերում խորհրդային իշխանությունների որդեգրած քաղաքականությանը և այդ քաղաքականության՝ ընտանեկան բնությունների կանխարգելման վրա ունեցած ազդեցություններին:

1950-60-ական թթ. ընտանեկան հարաբերություններում տարածված են եղել սոցիալ-հոգեբանական վարքագծի, մտածելակերպի և պատկերացումների ընդհանուր մոդելներ: Նշված ժամանակաշրջանում ընտանեկան բնությունների դեպքերը մեծ մասամբ եղել են խանդի դրսևորումներ: Ընդ որում՝ խանդը ոչ միայն բնության գործադրման հոգեբանական հզոր շարժառիթ էր, այլև հանդիսանում էր յուրօրինակ մտածողության, ընտանեկան հարաբերություններում հայրիշխանական ընկալումների արտահայտություն: Օրինակ՝ 1966 թ. Կամոյի շրջանի Գեղարքունիք գյուղում ամուսինը դանակի տասը հարված էր հասցրել կնոջը՝ սպանելով նաև իր նորածին երեխային՝ կասկածներ ունենալով, որ այդ երեխան իրենը չէ: Իրավապահ մարմիններին իր տված ցուցմունքներում նա ասել էր, որ, եթե կնոջ հավատարմությանն ինքը կասկածել է, ուրեմն նրա սպանության համար մեղավոր չէ [4, թ. 19]: Փաստորեն՝ հանցագործի համար խանդը ոչ թե իր արարքի հանցավորությունը մեղմացնող, այլ բացառող հանգամանք էր, և նա իրեն լիովին անմեղ էր համարում՝ ելնելով կնոջ բարոյականության մասին իր ավանդապաշտական պատկերացումներից: Մյուս դեպքը տեղի է ունեցել 1969 թ.: Ամուսիններն ապրել են Էջմիածնի շրջանի Փարաքար գյուղում՝ ամուսնու եղբոր տանը: Որոշ ժամանակ անց ամուսինը կնոջը կասկածել է եղբոր հետ ինտիմ կապ ունենալու մեջ, տարել է նրան Երևան և առանձնակի դաժանությամբ սպանել Հրազդանի կիրճի մերձակա տարածքում՝ դիակը նետելով ջրանցքի մեջ [5, թ. 66-69]: Հետաքրքրականն այն է, որ սպանությունից հետո նա գնացել է իր հարազատների մոտ և իր մյուս եղբայրներին պատմել կատարած հանցանքի մասին: Եղբայրներից մեկը նույնիսկ օգնել է նրան

հանցագործության հետքերը կոծկելու հարցում: Այս գործը բավական հետաքրքիր է այն իմաստով, որ հանցագործի կողմից ագրեսիվ վերաբերմունքը դրսևորվել է բացառապես կնոջ հանդեպ, իսկ եղբոր նկատմամբ, որի հետ կապի մեջ նա կասկածել էր կնոջը, ըստ էության, հանցավոր դիտավորություն չի եղել: Այստեղ, փաստորեն, հայրիշխանական ավանդույթն արգելում էր եղբոր վրա ձեռք բարձրացնել, սակայն չէր խանգարում սպանել «անբարոյական կնոջը»: Կնոջը սպանելուց հետո հարազատների պաշտպանությանն էր դիմել նաև Կամոյի շրջանի Լանջաղբյուր գյուղի բնակիչներից մեկը, այս դեպքում, սակայն, նրան չէին օգնել ոչ քույրը և ոչ էլ հայրը: Վերջինս նրան նույնիսկ ասել էր, որ մարդասպանին իր տանը չի ընդունի, և որ որդին պետք է անհապաղ ներկայանա միլիցիայի աշխատակիցներին և խոստովանի իր արարքը, ինչը և որդին արել էր [2, թ.83-88]:

Կրասնոսելսկի շրջանի Վերին Ճամբարակ գյուղի բնակիչներից մեկը 1964թ. սպանել էր իր նախկին կնոջը և երեխաներին: Դեռևս 1955 թ.-ից նրանց ընտանիքում ամուսնու անհիմն խանդի հողի վրա ծագած վեճերն ի վերջո հանգեցնում են իր դաժանությամբ մարդկային երևակայության մեջ չտեղավորվող հրեշավոր հանցագործության: Մի քանի անգամ կնոջից բաժանվելուց և Ռուսաստանում թափառաշրջիկ կյանք վարելուց հետո ամուսինը վերադառնում է հայրենի գյուղ, որտեղ տեղավորվում է աշխատանքի: Մպանության օրն¹ ամուսինը, աշխատանքից տուն գալով, հետը կոնյակ է բերում և խմում մինչև գիշերվա ժամը 3-4-ը: Երբ կինը խնդրում է նրան անջատել ռադիոընդունիչը, որպեսզի երեխաները չարթնանան, նա պատասխանում է, որ դա արդեն իմաստ չունի, որովհետև ինքը շուտով բռնորդ էլ սպանելու է: Իր հրեշավոր դիտավորությունը նա շուտով իրագործում է՝ որսորդական հրացանով սկզբում կրակելով կնոջ վրա, որից հետո իր վեցամյա և չորսամյա տղաների վրա (հայրը կասկածում էր, որ այս տղաներն իրենը չեն, կինը նրանց ունեցել է այլ տղամարդուց): Երեքին էլ սպանելուց հետո նա հանձնվում է իրավապահ մարմիններին: Սեփական արարքի հանդեպ հոգեբանական նույն վերաբերմունքը, այսինքն՝ զղջման լիակատար բացակայությունը և սեփական խանդն իր հանցանքն արդարացնող հանգամանք ընդունելն առկա է նաև այս դեպքում: Երբ ոճրագործի՝ դեռևս վիրավոր կնոջը (կինը ստացած

¹ Ելնելով էթիկական նկատառումներից՝ հոդվածի մեջ նկարագրված դեպքերին առնչվող որոշ տվյալներ՝ դեպքի օրը և դեպքին առնչված մարդկանց անունները, չենք հրապարակում:

հարվածներից մահանում է հիվանդանոցում) պատգարակով դուրս են բերում սենյակից, տղամարդը նույնիսկ օգնում է բացել պատգարակին խանգարող դռան փեղկը՝ անելով հետևյալ արտահայտությունը. «Ափսոս այդ շունը չսատկեց» [3, թ. 83-84]:

Առհասարակ խանդի թիրախում հիմնականում հայտնվում էին կանայք, և զոհերն էլ կանայք էին, և նմանատիպ հանցագործությունների գլխավոր առանձնահատկությունն այն էր, որ մեծ մասամբ այս կանայք ամուսնական դավաճանության մեջ մեղադրվում էին անհիմն: Ընտանեկան կոնֆլիկտներին հիմնականում միջամտում էին հարազատները՝ փորձելով հարթել դրանք: Նկատվում է նաև կոնֆլիկտները չհանրայնացնելու, ընտանիքի ներսում թաքցնելու միտում, ինչը բացատրվում է ավանդական մտածողությամբ՝ պարտադրված՝ այսպես կոչված «խայտառակությունից» խուսափելու հարազատների մտայնությամբ: Մեր կողմից ուսումնասիրված բոլոր դեպքերում զոհերի անմեղությունը հաստատվել է հարազատների, բարեկամների և այդ ընտանիքները ճանաչող մարդկանց վկայություններով: Կարելի է եզրակացնել, որ, չնայած որոշ բացառությունների, կանայք ընդհանուր առմամբ հավատարիմ էին ամուսնաընտանեկան ավանդական արժեքներին: Մրան հակառակ՝ կենցաղային հանցագործությունների համապատկերում առավել ընդգծված է տղամարդկանց ցածր սոցիալական և բարոյական պատասխանատվությունը: Ասվածի համար օրինակ կարող է ծառայել դեպքը, որ տեղի է ունեցել 1966 թ. Երևանում: Ամուսինները գրանցել են իրենց ապահարզանը, և հաջորդ օրվա երեկոյան ամուսինը իր սիրուհու հետ այցելել է իր բնակարան, որտեղ բնակվելիս է եղել նաև իր նախկին կինը: Կոնց և սիրուհու միջև ծագել է վեճ այն բանից հետո, երբ կինը հանդիմանել է ամուսնու սիրուհուն հետևյալ արտահայտությամբ. «Երեկ ենք մենք զագսի միջոցով ամուսնալուծվել, և դեռ հնարավոր է միանանք: Ինչու՞ եք եկել և քայքայում եք ուրիշի ընտանիքը»: Վեճին միջամտել է ամուսինը և հարվածներ հասցրել նախկին կնոջը, նրա մորը և ընկերուհուն՝ սպանելով բոլորին [4, թ. 22]:

Տղամարդկանց շրջանում ավելի հաճախ էր դրսևորվում անպատասխանատու վերաբերմունք դեպի ընտանիքը, ինչը շատ հաճախ արտահայտվում էր նաև ֆիզիկական հաշվեհարդարով ու սպանությամբ: Օրինակ՝ 1963 թ. Մարտունու շրջանի Մարտունի ավանում ամուսինը այն բանից հետո, երբ կինը փորձել է թույլ չտալ նրան մեկնել Վրաստան, հարվածել է կնոջ գլխին՝ հասցնելով կյանքի

հետ անհամատեղելի մարմնական լուրջ վնասվածք: Անօգնական թողնելով կնոջը՝ մեկնել է Վրաստան և անգամ, երբ իր հարազատները հեռագրել են նրան կնոջ մահամերձ վիճակի մասին, նա չի վերադարձել: Այնտեղ հանգիստ խղճով ամուսնացել է երկրորդ անգամ և վերադառնալուց հետո, առաջին կնոջից ունեցած երեխաների նկատմամբ տածելով մեծ ատելություն, ի վերջո իր երկրորդ կնոջ հետ միասին սպանել է նաև նրանց [4, թ. 1-9]: Մյուս դեպքը տեղի է ունեցել Կիրովականի շրջանի Քոլագերան գյուղում: Չնայած պատկառելի տարիքին՝ ամուսինն ինտիմ հարաբերությունների մեջ է եղել բազմաթիվ այլ կանանց հետ և օրինական կնոջ բազմաթիվ հանդիմանություններից հետո որոշել է մեկընդմիջտ ազատվել նրանից: Իր այս մտադրությունը նա իրագործել է 1958 թ.՝ կնոջ դաժան սպանությամբ: Նախ կնոջը ցած է նետել պատշգամբից, հետո սկսել է խեղդել, իսկ հետո, տեսնելով, որ վերջինս չի մահացել, ուրազի հարվածներով տանջամահ է արել նրան [1, թ. 1]:

Հետազոտված նյութերը ցույց են տալիս, որ բռնության ենթարկված կանայք իրենց և երեխաներին պաշտպանելու հնարավորություն չեն ունեցել: Խոսքը գնում է հատկապես նրանց սոցիալական և իրավական պաշտպանության մասին: Մեղադրական նյութերը, որոնցում արձանագրված են նշված հանցանքները, ցույց են տալիս, որ տեղական իշխանությունների կողմից այս հանցագործությունների կանխարգելման ուղղությամբ գործուն քայլեր չեն եղել: Մենք չենք հանդիպում որևէ դեպքի, երբ կինը դիմեր միլիցիա և բողոքեր ամուսնու դեմ, չենք տեսնում տեղական իշխանության ներկայացուցիչների կանխարգելիչ աշխատանք նման խնդիրներ ունեցող ընտանիքների հետ, չենք տեսնում դաստիարակչական արդյունավետ ներգործություն հակասոցիալական վարքագիծ դրսևորող տղամարդկանց վրա: Նման վարքագիծը քննադատվում էր միայն ընդհանուր բնույթի հռչակագրային, քարոզչական հրապարակումներում և հայտարարություններում: Ներկայացված բոլոր դեպքերում կնոջ նկատմամբ ատելությունն ունենում էր կասկածներից մինչև սպանության հանգեցնող մոլեգին ատելության նույն զարգացումը: Պետք է հատուկ նշել, որ այս հանցանքների առանձնակի դաժանությունը պայմանավորված չէ հանցագործների հոգեկան խնդիրներով կամ սադիստական հակումներով: Մեղադրական բոլոր եզրակացություններում առկա է դատաբժշկական փորձաքննությունների եզրակացությունն այս տղամարդկանց հոգեկան սթափ վիճակի և սեփական արարքների

ծանրությունը գիտակցելու մասին: Սպանությունները կատարվել են մեծ մասամբ ակոհոլի ազդեցության տակ, սակայն, դատելով արարքների հանգամանքներից, ակոհոլը նրանք օգտագործել են համարձակություն ձեռք բերելու համար, իսկ ոճիրը հղացել են սթափ վիճակում: Սպանությունները եղել են խանդի ազդեցությամբ կամ էլ անցանկալի կնոջից ազատվելու մտադրությունից ծնված հանցագործություններ: Այս հանգամանքը մեզ տալիս է հնարավորություն՝ եզրակացնելու, որ կանանց նկատմամբ ատելություն ծնող պատճառներն ավելի խորքային էին և պայմանավորված էին ամուսնարնտանեկան հարցերում ավանդական մոտեցումներով [7]: Տղամարդկանց դեսպոտիզմն այս դեպքում կարելի է համարել հասարակության մեջ առկա հայրիշխանական ավանդույթի արձագանք², և խանդի տեսարանները, բռնությունները եղել են այս ընտանիքների ամուսնական կյանքի մշտական ուղեկիցները: Հատկապես գյուղական հասարակություններում կանանց հանդեպ վերաբերմունքը ձևավորվում էր նրանց սոցիալական կարգավիճակի, ընտանիքում նրանց իրավագուրկ, ձայնագուրկ և կենցաղային պարտականություններով կաշկանդված լինելու ավանդական պատկերացումների հիման վրա: Նման իրավիճակը սահմանափակում էր կնոջ իրավասությունները մինչև կենցաղային պարտականությունների մակարդակ, և, բնականաբար, դարձնում խոցելի տղամարդու կողմից հաճախ արտահայտվող անառիթ ազդեցիկայի հանդեպ: Պետությունը ներգործում էր միայն հետևանքի վրա՝ դատելով հանցագործներին և մեծ մասամբ նշանակելով պատժի առավելագույն չափեր, սակայն հանցանքները ծնող պատճառների վրա, փաստորեն, ազդեցություն չէր ունենում: Սա ուներ իր պատճառները, որոնք հիմնականում պայմանավորված էին կանանց հիմնախնդիրների առնչությամբ խորհրդային իշխանությունների վարած քաղաքականությամբ: Դիտարկենք այդ քաղաքականության որոշ կողմեր:

² Ընտանեկան հոգեբան Իվան Գերոնիմուսն իր հոդվածում, անդրադառնալով ինչպես մինչհեղափոխական, այնպես էլ խորհրդային և հետխորհրդային ժամանակաշրջաններում Ռուսաստանում ընտանեկան բռնություններին, սրանց պատճառների դասակարգման մեջ առանցքային կարևորություն է տալիս հայրիշխանական մշակույթին: Մեր կողմից հետազոտված նյութերն ընդհանուր առմամբ թույլ են տալիս նման հետազոտական կանխավարկածը ընդունելի համարել նաև Խորհրդային Հայաստանում տեղի ունեցած նմանատիպ դեպքերի հետազոտության պարագայում:

Այսպես՝ եթե 1920-ական թվականներին բոլշևիկները, խանդավառված հին բուրժուական հասարակության վերացման և նոր՝ սոցիալիստական արդարացի հասարակության ստեղծման գաղափարով, հանդես են գալիս այսպես կոչված «պետական ֆեմինիզմի» դիրքերից, որը ենթադրում էր կանանց իրավահավասարություն և «բուրժուական ստրկացնող կենցաղից» նրանց ազատագրում, ապա 1930-ականներին այս մոտեցումները վերանայվեցին: Խորհրդային իշխանություններն աստիճանաբար հրաժարվեցին «պետական ֆեմինիզմից», որովհետև կանանց հասարակական ակտիվության և, այսպես կոչված, «կենցաղի հեղափոխության»³ վերաբերյալ հռչակված սկզբունքները հակադրվում էին 1930-ականներին պետության համար առաջացած մարտահրավերներին: 1930-ական թվերին կանանց հասարակական ակտիվությունն սկսեց բացասաբար անդրադառնալ ծնելիության վրա, իսկ երկրին, հաշվի առնելով միջազգային լարված իրադրությունը, անհրաժեշտ էին զինվորներ: Ստալինյան սահմանադրությամբ արդեն 1936 թվականին արգելվեցին աբորտները, պետությունն սկսեց ավելի կարևորել ընտանեկան փոխադարձ պատասխանատվությամբ հարաբերությունների դերը, ազատ ամուսնական հարաբերություններն այլևս չէին խրախուսվում: 1944 թ. հուլիսի 8-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի հրամանագրով պետությունը միայն գրանցված ամուսնության դեպքում էր ճանաչում ամուսինների իրավունքները և պարտականությունները, չգրանցված ընտանիքները զրկվում էին պետական աջակցությունից: Հետագայում ընդունված այլ հրամանագրերով խիստ դժվարացվեց ամուսնալուծության գործընթացը, ամուսնալուծությունը չէր խրախուսվում պետության կողմից, դա համարվում էր խորհրդային քաղաքացու բարոյական անկայունության խորհրդանիշ [6]:

Դժվար չէ նկատել, որ այս փոփոխությունները կանանց շատ հարցերում դարձնում էին խոցելի: Նախ՝ կենցաղային պարտականություններով կաշկանդված լինելը և աշխատելու քիչ հնարավորությունը խորացնում էր նրանց տնտեսական կախվածությունը տղամարդուց, երեխաների նորմալ դաստիարա-

³ «Կենցաղի հեղափոխության» սկզբունքը ենթադրում էր սպասարկման ոլորտի զարգացման միջոցով ազատել կնոջը տնային աշխատանքներից: Մնունդը պետք է մատուցվեր ճաշարաններում, լվացքը պետք է արվեր լվացքատներում, իսկ երեխաների կրթությամբ և դաստիարակությամբ պետք է զբաղվեին մտուրմանկապարտեզները և դպրոցները:

կությունը, ըստ էության, հնարավոր էր միայն ընտանիքում, և սա ապահովելու, ինչպես նաև ապրուստի միջոցներից չզրկվելու համար նրանք խուսափում էին ամուսնալուծությունից, ինչը, ի դեպ, նաև հասարակական պարսավանք հարուցող երևույթ էր: Բնական է, որ ընտանիքում ծնված կոնֆլիկտներն այս պարագայում կամ հարթվում էին ի հաշիվ կանանց ինքնագոհաբերությունների, կամ էլ հանգեցնում էին նրանց նկատմամբ բռնության: Եթե սրան ավելացնենք նաև ընտանեկան հարաբերություններում առկա հայրիշխանական, ավանդական պատկերացումները, որոնք բնորոշվում էին ընտանեկան հարաբերություններում տղամարդկանց թելադրման և ուղղորդման բացառիկ մենաշնորհով, ապա պարզ է դառնում, որ Խորհրդային Հայաստանում 1960-ական թվականներին կանանց իրավունքների պաշտպանության և նրանց հասարակական դերի բարձրացման հայեցակարգերը չէին գործում:

Վերջում ավելացնենք նաև, որ սույն հոդվածով, բնականաբար, չի սպառվում ընտանեկան բռնությունների հիմնախնդիրը, ինչը բազմակողմանի և խորքային հետազա վերլուծությունների կարիք ունի՝ հաշվի առնելով նաև նրա հետազոտության ցածր մակարդակը Հայաստանում: Ուստի թեմայի հետազա ուսումնասիրությունների համար կարևորում ենք նաև առավել բազմակողմանի աղբյուրագիտական բազայի օգտագործումը, ինչպես նաև հիմնախնդրի դիտարկումը սովորույթային իրավունքի դիրքերից:

**СЕМЕЙНОЕ НАСИЛИЕ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЖЕНЩИНЕ В
СОВЕТСКОЙ АРМЕНИИ ПО МАТЕРИАЛАМ НАРОДНОГО СУДА
АССР (1960-Е ГОДЫ)**

Жамгарян Г. А.

В статье рассматривается одна из еще не изученных проблем советско-армянской реальности 1960-ых годов: семейное насилие против женщин. По обвинительным материалам народного суда АССР делается попытка выявления основных специфик и причин этих явлений.

Ключевые слова: права женщин, семейное насилие, традиционное мышление, ревность, повседневность, патриархальный быт.

FAMILY VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE SOVIET ARMENIA BY
MATERIALS OF FOLK COURT (1960S)

Zhamharyan G. A.

The article considers one of the yet unexplored issues of 1960s Soviet-Armenian reality: the family violence against women. By indictment materials of Armenian SSR Folk Court the article seeks to reveal main specificities and reasons of phenomena.

Keywords: women's rights, family violence, conventional thinking, jealousy, everyday life, patriarchal mode.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀԱԱ, ֆ.30, ց.33, գ.3
2. ՀԱԱ, ֆ.30, ց.33, գ.7
3. ՀԱԱ, ֆ.30, ց.33, գ.8
4. ՀԱԱ, ֆ.30, ց.33, գ.13
5. ՀԱԱ, ֆ.30, ց.33, գ.16
6. Զաքարյան Լ., Հարությունյան Ա. Գենդեր և լրագրություն: Եր.: «Աստղիկ»: 2010 թ.: 209 էջ:
7. Геронимус И. Корни домашнего насилия.// Интернет издание «Отечественные записки». N2(53). 2013. <http://www.strana-oz.ru/2013/2/korni-domashnego-nasiliya>, дата обращения 08.05.2019

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ժամհարյան Գ. Ա. – պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ

Էլ. փոստ՝ zhamharyangagik@yandex.ru

Տրվել է խմբագրություն 17.10.2019